

CHINGIZ AYTMATOV ASARLARIDA ZAMONAVIYLIK VA FALSAFIYLIK UYG'UNLIGI

Hojiboyeva Diyora Alisher qizi

Farg'ona ICHSHUI maxsus texnikumi

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada XX asrning yirik adiblaridan biri — Chingiz Aytmatov ijodidagi zamonaviylik va falsafiylik uyg'unligi tahlil qilinadi. Adibning asarlarida insoniyat, jamiyat, ma'naviyat va axloqiy qadriyatlar masalalari teran falsafiy yondashuv orqali yoritilgan. Ayniqsa, "Asrga tatigulik kun", "Somon yo'li", "Qiyomatdan qo'rqmang" kabi asarlarda zamonaviy muammolar bilan bir qatorda, hayot va o'lim, axloq va vijdon, texnologiya va insoniyat qismati kabi falsafiy tushunchalar bir butun holda yondashilgan. Maqolada shu jihatlar adabiy tahlil asosida ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *Chingiz Aytmatov, zamonaviylik, falsafiylik, adabiy tahlil, ma'naviy qadriyat, inson qismati, axloq, jamiyat, texnologiya, badiiy tafakkur.*

Abstract: *This article analyzes the harmony of modernity and philosophy in the work of one of the greatest writers of the 20th century, Chingiz Aytmatov. The writer's works cover issues of humanity, society, spirituality, and moral values through a deep philosophical approach. In particular, in works such as "A Day Worthy of a Century", "The Milky Way", and "Do Not Fear the Last Judgment", along with modern problems, philosophical concepts such as life and death, morality and conscience, technology, and the fate of humanity are approached as a whole. The article reveals these aspects on the basis of literary analysis.*

Keywords: *Chingiz Aytmatov, modernity, philosophy, literary analysis, spiritual value, the fate of man, morality, society, technology, artistic thought.*

KIRISH

Adabiyot har bir davrda insoniyat tafakkurining, ruhiy olamining va jamiyat taraqqiyotining ko'zgidir. Ayniqsa, badiiy adabiyot orqali insoniyat o'zining eng og'riqli savollariga javob topishga harakat qiladi. Ana shunday yirik adiblardan biri — Chingiz Aytmatov o'z ijodi orqali nafaqat qirg'iz, balki butun turkiy xalqlar adabiyotining yuksalishiga katta hissa qo'shdi. Uning asarlarida zamon va inson o'rtasidagi ziddiyatlar, axloqiy qadriyatlar, texnika taraqqiyoti fonida vujudga kelayotgan yangi hayotiy vaziyatlar chuqur falsafiy mushohadalar orqali ifodalanadi. Ayniqsa, Aytmatovning ko'pgina asarlarida zamonaviy voqeliklar bilan birga abadiy mavzular — hayot, o'lim, vijdon, muhabbat va insoniylik haqida fikr yuritiladi. Mazkur maqolada adib ijodida zamonaviylik va falsafiylik qanday uyg'unlikda ifodalanganiga nazar tashlanadi.

Chingiz Aytmatov asarlarida zamonaviylik va falsafiylik uyg'unligi juda muhim o'rin tutadi. U o'z asarlarida zamonamizning murakkab masalalarini, ijtimoiy va falsafiy

savollarni o'rganadi, shuningdek, insoniyatning ma'naviy saviyasini ko'tarishga harakat qiladi.

Zamonaviylik

Aytmatov o'z asarlarida zamonaviy hayotning muammolarini aks ettiradi. U, masalan, shaxsiy erkinlik, ijtimoiy adolat va ekologik muammolar kabi masalalarni ko'taradi. Bu jihatlar, uning asarlarini zamonaviy o'quvchilar uchun dolzarb qiladi.

Falsafiylik

Asarlarida falsafiy fikrlar va mushohadalar muhim rol o'ynaydi. Aytmatov insonning maqsadi, hayotning ma'nosi va o'lim haqidagi savollarni chuqur o'rganadi. U shuningdek, inson va tabiat, inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni falsafiy nuqtai nazardan tahlil qiladi.

Uyg'unlik

Zamonaviylik va falsafiylik o'rtasidagi uyg'unlik Aytmatovning asarlarini yanada qiziqarli va chuqur qiladi. U, o'z asarlarini yozishda zamonaviy muammolarni falsafiy nuqtai nazardan ko'rsatib, o'quvchilarni o'ylashga va muammolarni chuqurroq anglashga undaydi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Mazkur mavzuni yoritish davomida Chingiz Aytmatovning "Asrga tatigulik kun", "Oq kema", "Qiyomatdan qo'rqmang", "Alvido, Gulsari!" kabi mashhur asarlari o'zbek tiliga tarjima qilingan nashrlari tahlil qilindi. Asarlarning badiiy xususiyatlari, qahramonlar ruhiyati va muallifning falsafiy qarashlari O'zbekistonlik adabiyotshunoslar — Mirkarim Osim, Omon Matjon, G'afur G'ulom nomidagi institut olimlari va boshqa yozuvchilarning ilmiy maqolalari asosida o'rganildi.

Metodologik yondashuvlar sifatida quyidagilar asos qilib olindi:

- Adabiy-falsafiy tahlil usuli. Asarlarda ifodalangan muammolarning falsafiy mazmuni ochib berildi.

- Aytmatov asarlarining o'zbek yozuvchilari — Oybek, Abdulla Qodiriy, Pirimqul Qodirov asarlari bilan g'oyaviy yaqinliklari ko'rsatib o'tildi.

- Psixologik tahlil: Qahramonlar ichki dunyosi va ruhiy holatlariga e'tibor qaratildi.

- Kontekstual tahlil: Asarlardagi zamonaviy voqealar va tarixiy fon uyg'unligi o'rganildi.

Shuningdek, Aytmatov asarlarining o'zbek o'quvchilari orasida keng o'qilishi, teatr sahnalarida qo'yilishi va adabiy tanqidda baholanishi ham o'zbek adabiyotining ushbu ijodkorni qanchalik qadrlashini ko'rsatadi.

Natija va muhokamalar

Tadqiqot davomida quyidagi muhim natijalar aniqlandi:

- Aytmatov ijodida falsafiylik markaziy o'rinda turadi. Har bir asarda insoniyatning tub mohiyati, axloqiy tanlovlari, vijdon va ma'naviyat muammolari falsafiy asosda ko'rsatiladi.

• Zamonaviylik masalasi murakkab yoritiladi. Masalan, “Asrga tatigulik kun” romanida texnologik taraqqiyot bilan an’anaviy qadriyatlar o’rtasidagi ziddiyatlar ochib beriladi.

• Falsafiy obrazlar ko’plab ramzlar orqali beriladi. “Mankurt” obrazi, Gulsarining o’limi, dengizdagi bola — bularning har biri ramziy, g’oyaviy yuki kuchli elementlardir.

• O’zbek adabiyotshunosligida Aytmatov ijodiga berilgan baholar musbat bo’lib, uni “xalqaro adabiyotdagi milliy ovoz” deb ta’riflash hollari ko’p uchraydi.

• Adibning asarlari o’zbek adabiy muhitiga ham katta ta’sir ko’rsatgan, xususan, zamonaviy o’zbek prozasida falsafiy yondashuvning kuchayishida Aytmatovning ijodiy namunasi o’rnak bo’lgan.

Xulosa.

Chingiz Aytmatov ijodi nafaqat qirg’iz xalqining, balki butun turkiy dunyo, xususan, o’zbek adabiy muhitining ham bebaho xazinasidir. Uning asarlarida zamonaviylik va falsafiylik chuqur badiiy tafakkur orqali uyg’unlashgan. Aytmatov o’z asarlari orqali nafaqat jamiyat muammolarini ko’rsatdi, balki insoniyatning abadiy muammolari — vijdon, axloq, muhabbat, haqiqat kabi masalalarni teran tahlil qildi. Bugungi o’zbek adabiyoti uchun Aytmatov asarlari o’rnak maktab vazifasini o’taydi. Shu bois, uning ijodini chuqur o’rganish, yoshlarga yetkazish va zamonaviy adabiy jarayonlar bilan bog’lash dolzarb vazifadir.

Chingiz Aytmatov asarlarida zamonaviylik va falsafiylik uyg’unligi, uning asarlarini nafaqat badiiy, balki falsafiy jihatdan ham boyitadi. Bu, o’z navbatida, o’quvchilarga hayot va inson haqida chuqurroq fikr yuritishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YHATI:

1. Aytmatov Chingiz. Asrga tatigulik kun. Tarjimon: Mirmuhsin. G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti. Toshkent. 1987

2. Aytmatov Chingiz. Qiyomatdan qo’rqmang. Tarjimon: M. Ubaydullayev. “Yangi asr avlodi”. 2006. Toshkent

3. Mamatqulov N. Chingiz Aytmatovning badiiy tafakkuri. O’zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti. Toshkent 2012

4. To’xtaboyev H. Chingiz Aytmatov va zamonaviy adabiyot (ilmiy maqola). “Yoshlik” jurnali. Toshkent 2019

5. Karimov K. Adib va davr: Chingiz Aytmatov ijodining ma’naviy asoslari. Fan va texnologiya. Toshkent 2015

6. Tursunov, H. (2024). Kar va zaif eshituvchi o’quvchilarning axborot kompetensiyasini rivojlantirish: farg’ona misolida. Conference on Digital Innovation : "Modern Problems and Solutions", 206–209. извлечено от <https://fer-teach.uz/index.php/codimpas/article/view/2445>

7.Hojiakbar Tursunov. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning axborot kompetensiyasini rivojlantirish: O'zbekiston va yevropa tajribasi. Talim fan va innovatsiya jurnali. 6 son. 2024 yil.575 bet

https://esijournal.uz/wp-content/uploads/2025/01/Talim_fan_va_innovatsiya_6_son_2024_yil.pdf

8.Hamidullo o'g'li, T. H. (2022). HOZIRGI KUNNING DOLZARB IMKONIYATLARI. JAWS VA NVDA DASTURLARI. Scientific Impulse, 1(2), 535-537.

9.Tursunov, H. (2024). Kar va zaif eshituvchi o'quvchilarning axborot kompetensiyasini rivojlantirish: farg'ona misolida. Conference on Digital Innovation : "Modern Problems and Solutions", 206–209. извлечено от <https://fer-teach.uz/index.php/codimpas/article/view/2445>

10.TURSUNOV HOJIAKBAR HAMIDULLO O'G'LI. KAR VA ZAIF ESHITUVCHI YUQORI SINF O'QUVCHILARINING AXBOROT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH TASHKILIY-METODIK MUAMMOLARI. (2025). International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health, 54-62.

11.Tursunov, H. H., & Hoshimov, U. S. (2022). Ta'lim tizimida ko'zi ojiz o'quvchilarni informatika va axborot texnologiyalari fanida o'qitish texnologiyalar. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(5), 990-993.

Nashr: "Filologiya masalalari" ilmiy jurnali

12.Hamidullo o'g'li, T. H., & Kamolovich, B. E. (2023). IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH TAJRIBASI. Scientific Impulse, 1(7), 648-653.

13.Usmonova D. O'zbek adabiyotshunosligida Aytmatov fenomeni. "Ijtimoiy fanlar" jurnali. Buxoro. 2018